

HET HOOFDKWARTIER VAN HET 88ste DUITSE LEGERKORPS (LXXXVIII ARMEEKORPS) IN BILTHOVEN 1944

Hans Brugman

Op 8 juni 1942 werd in Nederland een nieuw Armeekorps gevormd, als reactie op de dreiging dat er een tweede front zou komen in het westen. Het was het 88ste Korps, dat verantwoordelijk was voor de kustverdediging van Nederland, van de Dollard tot en met Zeeuws Vlaanderen. Op 1 juli 1942 werd tot commandant van dit Korps benoemd: Hans

Villa Zonnebevel. De kamer van Reinhard was beneden, majoor Kelch, de stafofficier zat op de 1ste verdieping (na 30 november 1944).

Wolfgang Reinhard, General der Infanterie met ruime gevechtservaring aan het Oostfront. Het hoofdkwartier werd gevestigd in Utrecht op het Janskerkhof. Reinhard werd niet alleen bevelhebber van de troepen van dit Legerkorps, maar tevens was hij 'Befehlshaber der Truppen des Heeres in den Niederlanden und Stab Küstenverteidigungsbereich in den Niederlanden'.

Het Legerkorps omvatte de 347ste Infanteriedivisie, hoofdkwartier in Schagen, de 16de Luftwaffe-Felddivisie, hoofdkwartier in Amstelveen en de 719de Infanteriedivisie, hoofdkwartier in Dordrecht. Verder de Artilleriekommandeur 119 (heette later 488ste), de 613de tankcompagnie met buitgemaakte Franse tanks, het 835ste Pionierbataljon en de Nachrichten-Abteilung 488. Later werd er nog een 'schnelle Brigade auf Fahrrädern' toegevoegd.

Intussen had generaal Reinhard midden 1943 besloten om zijn hoofdkwartier te verplaatsen van Utrecht naar Bilthoven.

Hij en zijn staffleden wensten goede camouflage van hun onderkomens in verband met de sterk toenemende aanvallen van de geallieerde luchtmacht en ze vonden in Bilthoven-Noord een plekje met veel bomen, waar ze vanuit de lucht moeilijk te zien zouden zijn. Het commando zelf kwam in de villa Zonneheuvel aan de Bilderdijklaan met het terrein er omheen. Het logistieke deel in en om Jagtlust aan de Soestdijkseweg, de verbindingsafdeling (488 bat.) aan de Gerard Doulaan en de Van Dijklaan en de commandant van de korpsartillerie aan de Beethovenlaan, hoek Soestdijkseweg.

Het complex van het General Kommando

De Organisation Todt (O.T.) had de uitvoering van de bouw van bunkers opgedragen aan een Zeister aannemingsbedrijf (vermoedelijk Goddijn uit Zeist, dat ook in Utrecht vele bunkers had gebouwd). Er hebben een groot aantal Nederlandse arbeiders gewerkt, want alle graafwerk en transport op de bouwplaats geschiedde met handkracht. Voor de aanvoer van de benodigde materialen als zand, grind, cement en wapeningsstaal werd een smalspoorlijntje aangelegd vanaf het station, waar nu de parkeerplaats van de NS is, via het huidige fietspad langs de

Soestdijkseweg-Noord naar het bouwterrein aan de Bilderdijklaan. Kipkarren, getrokken door een diesellocomotiefje, zorgden voor het transport naar de bouwplaats. Het lijntje werd van een tijdelijke verlichting voorzien, want er was zoveel haast bij het voltooiën van dit werk, dat er dag en nacht doorgewerkt moest worden. Men wilde dit complex per se voor 1 januari 1944 gereed hebben. Door die verlichting moet deze bedrijvigheid in die donkere tijden een feeëriek schouwspel opgeleverd hebben. Alleen al voor de hoofdbunker werd circa 4.000 m³ beton gestort. Dat is bijna 10.000 ton. De betonmolens stonden naast elkaar op een stelling. Toen het complex eind december gereed was, werd het omgeven met prikkeldraad (Spaanse ruiters).

Het complex bestond uit een hoofdbunker B1 van 32 x 13 m en lag direct naast de villa Zonneheuvel, waar Reinhard zijn kantoor had; hij woonde in de Bremhorst, Rubenslaan 1. In de bunker zijn 20 kamers, waarvan de grootste, achteraan, was ingericht voor de verbindingsdienst. Hier hebben de Nachrichten-Helferinnen van de Wehrmacht de telefoons en telexen bediend. Zij woonden in de Villa Phaedo (later Ensah genaamd). In bunker B2 (7,7 x 7,6 m) bevond zich een aggregaat voor de stroomvoorziening.

Het hoofdkwartier van het 88ste Duitse legerkorps

De hoofdbunker B1, afmeting 32 x 13 m.

B3 en B4 waren grote bunkers voor Mannschaftunterstand, respectievelijk 20,4 en 22,3 m lang, B5, B6, B8 en B10 zijn standaard manschappenbunkers (9,6 x 4,5 m).

B7 deed dienst als ziekenboeg (Sanitätsbunker), B9 en B13 als magazijnen (10,8 x 8,2 m). Op deze bunkers zijn later woningen gebouwd, een betere fundering is niet denkbaar. In B11, een gemetseld bunkertje, was een bron geslagen voor de watervoorziening. B12 is een dubbele manschappenbunker (8,5 x 7,2 m). De meeste bunkers zijn nog altijd aanwezig.

Verder werden er honderden 'mangaten' gemaakt door betonnen ringen in te graven. De bedoeling daarvan was, dat

je bij een luchtaanval daarin weg kon duiken...als ze tenminste niet toevallig vol water stonden.

Dit hoofdkwartier werd op een dag omstreeks 1 januari 1944 in gebruik genomen. De eerste spionageberichten hierover werden in detail diezelfde

dag nog naar Londen verzonden, compleet met de functies van het complex en de naam van de generaal! Op 26 januari werd weer een bericht

B 12. Ziekenboeg (Sanitätsbunker). Direct herkenbaar aan de gebroken scherfmuur. Hierdoor kon je beter met een brancard binnen komen. Was toch al moeilijk via de lange trap!

B 3 en B 4. Grote manschappenbunkers. In de meeste ruimten is een gat voor een schoorsteen, wat wijst op een woonfunctie.

opgesteld en verstuurd, waarschijnlijk door een andere verzetsgroep, maar ditmaal met een kaart en zelfs kaartcoördinaten. Ook las ik een bericht van 16 maart, dat de locaties aangeeft van de bunkers bij Heidepark en Jagtlust en in de Beethoven- en Bilderdijklaan.

Complex Jagtlust

Op 21 september 1943 werd het gemeentehuis gevorderd. Besloten werd toen om het gebouw van de Christelijke ulo-school Oranje-Nassau te laten ontruimen en daar de gemeentelijke activiteiten in onder te brengen. Het complex

rond het gemeentehuis werd geheel met prikkeldraadversperringen en Spaanse ruiters omringd en van wachtposten voorzien. In het gemeentehuis werden de administratieve en logistieke staf van het 88ste Korps gehuisvest. Achter het gemeentehuis werden drie bunkers gebouwd, die er nog zijn: een grote bunker C1 (10 x 26 m) en twee kleinere.

C1 Groot manschappenverblijf. C2 Sanitätsunterstand (ziekenverblijf). C3 Mannschaftunterstand (onderkomen voor manschappen). C4 Wachthuis (woning van Fam. Noordanus).

Het hoofdkwartier van het 88ste Duitse legerkorps

Complex Beethovenlaan

Overzicht complex Beethovenlaan. D1 Woning voor 'Arko 119'. D2 Grote bunker met Tobruk. D3, D4, D7, D8, D9 Standaard onderkomen voor manschappen (D9 is gesloopt). D5 Dubbel onderkomen voor manschappen.

Ten zuidoosten van het kruispunt Soestdijkseweg en Beethovenlaan is eveneens een flinke bunker gebouwd. Hij is 21,7 x 10,1 m terwijl de muren en het dak 1,2 m dik zijn. Er is maar één toegang en dus moest er een ontsnapingsopening zijn. Aan beide korte zijden is er zo'n vluchtkanaal, waardoor

men op het dak kon komen. Het is de enige bunker met een Tobruk (een ingebouwde mitrailleurpost). Langs de Beethovenlaan, o.a. naast de Woudkapel, staan nog vijf kleinere bunkers van het bekende type: Manschappenbunker (D3, D4, D7 en D8). Terwijl D5 een dubbele manschappenbunker is. Vermoedelijk woonden daar hoge officieren die betrokken waren bij de artillerieafdeling.

De kleinere bunkers dienden als onderkomen voor de bewakers en als schuilkelder bij luchtalarm.

Complex Gerard Doulaan

Voor de radiocentrale van de 2de Compagnie waren aan de Gerard Doulaan een tiental identieke betonnen bunkers gebouwd van 8,3 x 8,0 m. De muren en het dak zijn 1 m dik. Toen in het jaar 2000 hier een aantal villa's werd gepland, besloot de gemeente deze bunkers te integreren in het plan, waardoor ze gespaard zijn voor sloop. De meeste zijn goed zichtbaar vanaf de weg, maar weinig voorbijgangers weten waarvoor deze dienden. De bunkers E1, E2, E4 en E6 t/m E10 werden gebruikt als radiostation. Hierin waren

Complex Gerard Doulaan. E1, 2, 4, 6 t/m 10 Bunkers voor Nachrichtenabteilung. E 3 Bron voor nood-watervoorziening. E5 Wachtpost. E11 Gaudeamus, bureau compagniescommandant. E 12 Administratie. E13 Tebuis voor telegrafisten.

zenders geplaatst met een vermogen van 100 Watt en 200 tot 1200 kHz. De reikwijdte was 400 km. Voor codering en decodering beschikte men over een 'Enigma-apparaat'. Dit systeem kreeg later bekendheid doordat de Engelse geheime dienst de beschikking kreeg over zo'n apparaat, dat uit een gezonken Duitse onderzeeboot was buitgemaakt. Op 24 december 1944 trad General der Infanterie Schwalbe aan als commandant van het 88ste Korps. Ondanks zijn eenzijdige doofheid vond Hitler hem blijkbaar meer geschikt om Fall Braun te leiden dan Reinhard. (Fall Braun was de codenaam van de noordelijke aanvalsflank van het Ardennenoffensief).

Luchtaanval op het Gen. Kdo. in Bilthoven

De Engelse geheime dienst was al jaren tot in detail op de hoogte van het

Het hoofdkwartier van het 88ste Duitse legerkorps

bestaan van dit belangrijke hoofdkwartier. Toch duurde het tot 29 december 1944 alvorens een luchtaanval werd uitgevoerd op dit Gen. Kdo. De 146ste Wing van de 2° Royal Air Force, onder leiding van kolonel Denys Gillam, viel aan met 35 Hawker Typhoons, die standaard met twee bommen van 250 kg waren uitgerust en bovendien boordkanonnen en raketten aan boord hadden. Zij kwamen aanvliegen in duikvlucht vanuit het oosten en schoten hun eerste raketten af om 12.55 uur. De volgende doelen werden bestookt:

Bunkercomplex aan de Bilderdijklaan. De oostgevel van de grote villa waar generaal Schwalbe zijn bureau had, werd beschadigd. Alleen al in de driehoek noordelijk van de hoofdbunker zijn nog steeds ongeveer 20 bomtrechters te herkennen

Huize Phaedo, Soestdijkseweg-Noord 2 (nu Ensahlaan) werd volledig verwoest, Soestdijkseweg-Noord 21 (nu 321) werd zwaar beschadigd. Beide panden waren verlaten.

De Bremhorst, Rubenslaan 1, werd verwoest. Hier had generaal Reinhard gewoond; er waren vijf slachtoffers te betreuren.

Het Nieuwe Lyceum aan de Jan Steenlaan werd door een voltreffer volledig verwoest. De Luftwaffe had de school al enige tijd verlaten.

Hotel-restaurant Heidepark, restaurant en

bioscoop voor de Wehrmacht, werd zwaar beschadigd.

'*De Oase*', bij het station, was door bommen in brand geraakt en stond op dat moment ook leeg.

Er waren 56 raketten gelanceerd en in totaal 18.000 kg bommen werden afgeworpen! Het nuttig effect was nul!

Het resultaat was zeer mager, terwijl de Geheime Dienst MI 6 in Londen over zeer gedetailleerde inlichtingen beschikte. Deze aanval vond dus plaats 5 dagen nadat Schwalbe zijn intrek had genomen. Noch in zijn Kriegstagebuch, noch in zijn memoires wordt er een woord over geschreven. Ook de stafofficier majoor Kelch weet zich hier niets van te herinneren. Op z'n minst: vreemd!

Achter het front waren nog wat troepen van SS en Marine die nu onder commando kwamen van S.S.-Standartenführer (kolonel) K. Demelhuber. Hij verplaatste zijn hoofdkwartier van Voorburg naar de complexen Bilderdijklaan en Jagtlust te Bilthoven, zoals ook bleek uit de spionageberichten van de groep Albrecht. De hoogste officier in Jagtlust was de Obersturmführer (1ste Luitenant) Von Molier die verantwoordelijk werd geacht voor de rampzalige razzia van 9 oktober 1944. Von Molier zag een aantal mannen en jongens het

struikgewas invluchten achter het gemeentehuis als gevolg van een gerucht over een komende razzia. Hij rook onraad en besloot het bosje door de SS-ers te laten omsingelen, waarna ze 14 burgers van Bilthoven gevangen namen, die zonder enig onderzoek werden afgevoerd naar het beruchte Kamp Amersfoort. Later werden ze afgevoerd naar een 'Seitenlager' van het even beruchte Concentratiekamp Neuengamme, noordelijk van Hamburg. Binnen een aantal weken waren 13 van hen op beestachtige wijze aan hun einde gekomen. Een zwarte bladzijde in de Biltse geschiedenis, waaraan merkwaardig genoeg in onze gemeente nauwelijks aandacht is besteed.

Op 5 november 1944 trokken de Duitse troepen geheel terug over de Maas, behalve bij het bruggenhoofd bij Capelse Veer. Alle bruggen waren opgeblazen, de sector voor het 88ste Armeekorps liep nu van het Hollands Diep, Hedel, Tiel, naar Opheusden, tegenover Rhenen en verder tot Arnhem. Op 15 november werd ook het bruggenhoofd Hedel opgegeven. De Gefechtsstand (commandopost) was sinds 15 november in Geldermalsen en eind november in Houten, waar een heftige aanval van de Engelse luchtmacht werd uitgevoerd. Reinhard besloot toen terug te keren naar zijn vertrouwde basis in Bilthoven.

Het commando van het 15de Leger, dat in Dordrecht was gevestigd, werd door Gen. Oberst Von Zangen overgegeven aan General der Flieger Christiansen. Deze werd daarmee de directe chef van Reinhard. Dat was niet best, want in 1943 en 1944 was er tussen deze twee herhaaldelijk een machtsstrijd geweest. Reinhard was commandant van de gehele kustverdediging, dus in wezen van alle operationele troepen in Nederland, terwijl Christiansen, als Wehrmachtsbefehlshaber in den Niederlanden, meende dezelfde zeggenschap te hebben. De vriendschap van laatstgenoemde met maarschalk Goering en Generaloberst Student kan een rol gespeeld hebben bij de beslissing dat Reinhard op 21 december 1944 wederom van zijn commando werd ontheven en toegevoegd werd aan de 'Führerreserve'. Later werd hij benoemd tot plaatsvervangend commandant van het 4de Armeekorps in Dresden. Reinhard stelt in zijn memoires dat de geallieerden zeker in staat waren geweest om het hele 15de Duitse Leger in Zuid-Nederland te omsingelen en te vernietigen, als ze vanuit het oosten langs de Maas waren doorgestoten. Inderdaad hadden ze een overmacht aan artillerie en konden ze over luchtsteun beschikken, maar de toevoerlijnen waren toch nog zeer lang. Het veiligstellen van

Het hoofdkwartier van het 88ste Duitse legerkorps

de toegang tot Antwerpen via de Westerschelde had veel te lang geduurd.

Naschrift betreffende Generaal Reinhard

In 1975 verscheen het boek, *Bodyguards of lies* van A. Cave-Brown, waarin over spionage en misleiding is geschreven. Een van de feiten was dat General der Infanterie H.W. Reinhard, de bevelhebber van het LXXXVIII Armeekorps, met zijn hoofdkwartier in het complex aan de Bilderdijklaan, betrokken was bij de antinazibeweging 'Schwarze Kapelle', waarin ook Generalfeldmarschall E. Rommel een rol speelde. Hij schrijft hierover naar aanleiding van de aanslag op Hitler van 20 juli 1944: „De gebeurtenissen van de 20de juli hadden het opperbevel zwaar geschokt en het moreel begon af te brokkelen. Cadogan (geheime dienst van Groot Brittannië) noteerde, dat hij toestemming gaf tot het zenden van een Britse agent, kolonel X, naar Nederland, waar de Duitse opperbevelhebber, Gen. der Inf. Hans Reinhard, tegen een andere Britse officier had gezegd dat hij over overgave wilde praten. Het was het eerste officiële aanbod dat sinds de capitulatie van generaal Von Arnim in mei 1943 in Tunesië door een hoge Duitse bevelhebber werd gedaan. Tot een capitulatie van de Duitse troepen in Nederland is het toen helaas niet

gekomen. Toch is er misschien wat uitgelekt en was dit wellicht de reden, dat Reinhard in december 1944 van zijn commando werd ontheven. Overigens verklaarde zijn dochter, mevrouw Schröder-Reinhard, op mijn vraag over dit gegeven, dat zij hierover nooit iets had vernomen, Reinhard maakte hierover ook geen enkele toespeling.

Zijn troepen werden in Oost-Nederland ingezet en trokken uiteindelijk al vechtend terug tot even ten oosten van Amersfoort. Op 5 mei 1945 capituleerden alle Duitse troepen. Zij werden in mei lopend afgevoerd via de Afsluitdijk waar ze alle goederen, waarvan ze niet konden bewijzen dat ze deze gekocht hadden, moesten afgeven. Ze werden in Noord-Duitsland gedemilitariseerd en konden naar huis.

Bron:

- Brugman J.C. *Vergeten bunkers. Forten in en om De Bilt en het Duitse 88e Legerkorps in De Bilt, Bilthoven, 2006. ISBN 90811082-1-2*